

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.34>**Павло Пилипишин,**

канд. юрид. наук,

докторант кафедри теорії та історії держави і права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІНДИВІДУАЛІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ФРЕНСІСА БЕКОНА

У статті робиться спроба розкриття індивідуалізму через аналіз філософсько-правової спадщини Ф. Бекона, котрий одним із перших мислителів Нового часу спрямував свій індивідуалістичний ідеал в майбутнє. Його філософські погляди сформувалися на основі досягнень гуманізму і натурфілософії Відродження, а тому він вважав, що вищим завданням науки є панування людини над природою і покращення людського життя.

Виявлено, що Ф. Бекон висунув проблему свободи людини в її ставленні до природи з матеріалістичних позицій, оскільки вважав, що свобода полягає в позбавленні людини від залежності від стихійних сил природи і у встановленні її панування над силами природи. Тому свобода людини розуміється як активне використання нею законів природи для своїх цілей. Для підкорення сил природи людина повинна за допомогою науки постійно вдосконалювати свій інтелект.

Визначено, що Ф. Бекон виділяє два основних критерії, які стають основою індивідуалістичної концепції. Йдеться про розум та любов. Як вважає мислитель, насамперед індивід повинен любити себе, а любов до ближнього є лише похідною від себелюбства. Індивідуалізм Бекона при цьому не переростає в егоїзм, а навпаки, має поміркований характер, ґрунтуючись на засадах альтруїзму, патріотизму та всезагального блага. З точки зору дослідницької парадигми для нас важливо підкреслити, що цей мислитель ніяким чином не приміщував суспільне благо, а навпаки, відстоював велич суспільного блага перед індивідуальним. На думку Бекона, ні особисте життя людини, ні душевна безтурботність чи безпристрасна споглядальність, ні самозаспокоєність, самообмеження або ж прагнення до індивідуальної насолоди не витримують критики, якщо тільки підійти до цього життя з точки зору критеріїв його суспільного призначення.

У концепції Бекона чітко простежується антропоцентрична теорія, яка склалася в епоху Відродження, однак основним вираженням сутності людини є розум. Саме розум як можливість вільно діяти і творити своє життя, як відлік системи цінностей та основа пізнання стає основою новоєвропейської раціоналістичної лінії філософсько-правової думки. Для мислителя розум – єдиний шлях підкорити природу та розширити її владу над нею. Саме тому розум і свобода – взаємопов'язані категорії, адже свобода – це активне використання індивідом законів природи для своїх цілей. У свою чергу, наука – це багаж знань, а її завдання – покращити життя людини. Однак, щоб мати бажання накопичувати знання, користуватися розумом, людині потрібний стимул, і цим стимулом є любов – любов до себе, не егоїзм, оскільки філософ розмежовує поняття самовдосконалення та самозадоволення.

Ключові слова: індивідуалізм, гуманізм, Новий час, свобода, розум, любов, доброта.

Постановка проблеми. XVII століття не без підстав називають «століттям геніїв», вказуючи на різноманіття, унікальність і творчу міць великих представників культури цього часу. Досить згадати імена Бекона, Декарта, Паскаля, Спінози, Лейбніца, без яких би не відбувся незвичайний злет філософсько-правової думки. Для характеристики концепції індивідуалізму у філософії Нового часу варто розглянути філософсько-правові думки цих філософів, оскільки саме вони дають можливість побачити народження уявлення про людину (особистість) як суб'єкта, що мислить та пізнає. Розпочинати цей розгляд потрібно з видатного філософа Ф. Бекона, філософсько-правові погляди

якого зробили значний внесок в індивідуалістичну філософію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософсько-правова спадщина Нового часу цікавила багатьох науковців, зокрема: В.В. Коромислова, Є.А. Мазуренко, М.Ю. Неврозова, Є.В. Суконкіну, В.П. Шаповалова, З.В. Шевченко та ін. Разом із тим їхній науковий аналіз не стосувався розкриття філософсько-правової концепції Ф. Бекона через пошук індивідуалістичних поглядів цього філософа.

Мета статті полягає у розкритті філософсько-правової спадщини Ф. Бекона та виокремленні у ній індивідуалістичних поглядів.

Виклад основного матеріалу. Рубіж століть (кін. XVI – поч. XVII ст.) можна виділити як перехідний період від Відродження до Нового часу, представлений філософією Ф. Бекона і Р. Декарта, що вплинула на подальший поворот атомізму в бік механіцизму. Багато дослідників вважають, що у період розвитку філософського вчення Бекона і Декарта ще складно шукати чітку межу між філософією Ренесансу і філософією Нового часу, оскільки майже у всій Європі ще були актуальними ідеї Ренесансу. Лише факт відкидання прогресивної частини суспільства феодальних стосунків і відповідного мислення став остаточною розбіжністю мислення Ренесансу зі схоластичним Середньовіччям. Їх програмним вираженням стала філософія Нового часу, яка містила в собі вже усвідомлені інтереси та погляди, котрі в цілісній теоретичній формі вперше були виражені у філософії Бекона і Декарта. Часи поступової стагнації економіки італійських міст стали періодом формування їхніх філософських систем, а центр розвитку переміщається в Англію, Голландію і частково до Франції [1].

Філософія Ф. Бекона виросла на ґрунті натурфілософії Відродження, враховувала традиції англійського номіналізму, а також демокритівського атомізму і пов'язаного з ним принципу причинності. Замислюючись про філософську модель способу пізнання, науки, він зазначає, що, «якщо не припустити існування атома, нелегко досягнути думкою і висловити в словах справжню тонкість природи, яка знаходиться в самих речах» [2, с. 117].

Ф. Бекон, створивши науковий метод, став першим філософом, який спрямував свій індивідуалістичний ідеал в майбутнє. Його філософські погляди сформувалися на основі досягнень гуманізму і натурфілософії Відродження і піддавали різкій критиці схоластичні концепції попередньої філософії. Вище завдання науки – це панування людини над природою і покращення людського життя. Цінностями гуманістичної філософії майбутнього для нього є пізнання причин і прихованих сил речей і панування людиною над природою, доки все не стане для неї можливим. Ф. Бекон фактично був першим в історії філософії гуманістом, який вважав, що всі суспільно-правові проблеми сучасності можна вирішувати за допомогою науки [3, с. 22]. Науку слід розвивати, на думку Бекона, «ні заради свого духу, ні заради якихось вчених суперечок, ні ради того, щоб нехтувати останніми, ні заради користі і слави, ні для того, щоб досягти влади, ні для якихось інших низьких намі-

рів, але заради того, щоб мало від неї користь і успіх саме життя» [4, с. 155]. Ф. Бекон вважав, що вищим завданням пізнання і всіх наук є удосконалення людського життя, а це можливо тільки «підкоряючись законам природи», пізнаючи і практично використовуючи їх: «Бо людина слуга і тлумач природи, стільки здійснює і розуміє, скільки охопила в порядку природи справою або роздумом <...> Ніякі сили не можуть розірвати або роздрібнити ланцюг причин; і природа перемагається тільки підпорядкуванням їй. Отже, два людських прагнення – до знання і могутності – воістину збігаються в одному і тому ж» [5, с. 83]. Ф. Бекон вважає, що людина повинна втручатися у закони природи, ланцюг причин для удосконалення свого життя, розширення своїх можливостей: «метою <...> є пізнання причин і прихованих сил усіх речей і розширення влади людини над природою, доки все не стане для неї можливим» [6, с. 509].

Свобода, згідно з Ф. Беконом, полягає в позбавленні людини від залежності від стихійних сил природи і у встановленні її панування над силами природи. Вперше проблема свободи людини в її ставленні до природи з матеріалістичних позицій докладно була розроблена Ф. Беконом, який підкреслював, що над природою панують, тільки якщо її підкоряють. Свобода людини полягає в активному використанні нею законів природи для своїх цілей. У міру розширення і поглиблення людської свободи розширюється можливість перетворення природної випадковості (речі природи) в соціальну необхідність («в технічний засіб») для досягнення своїх цілей і задоволення своїх життєвих потреб, поки людина не досягне того становища, при якому все служить людині. Відкриваючи і використовуючи природні і суспільні закони, людина знаходить справжню свободу. На цьому шляху можна подолати будь-які труднощі, і ніщо не може безвихідно перешкоджати їй у досягненні цілей [7, с. 31, 32].

Ф. Бекон розробив дослідно-індуктивний метод пізнання, згідно з яким від одиничних фактів відбувається рух до пізнання загального. Пізнання законів природи, причинності здійснюється шляхом спостереження, збору фактів, їх систематизації, узагальнення, аналізу, порівняння і експерименту [8, с. 31]. Тільки пізнання спрямовує людину до мети і визначає шлях до діяльності. Недостатні знання призводять до обмеження волі, а знання у формі науки панують над вірою і навіть над самим розумом, який є найважливішою частиною душі й управляє найбільшою волею. «Адже на

землі, звичайно, немає ніякої іншої сили, крім науки і знання, яка б могла затвердити свою верховну владу над духом і душами людей, над їхніми думками і уявленнями, над їхньою волею і вірою» [7, с. 135].

Ф. Бекон у центр своєї уваги ставить не досягнення душевної гармонії, пов'язаної зі споглядальним способом життя, а підкорення сил природи за допомогою науки через удосконалення інтелекту (очищення його від «ідолів») і оволодіння істинним методом пізнання – індукцією. Як підкреслює Ф. Бекон, не можна побудувати справжню науку про природу навіть на основі таких максимально загальних понять, як «субстанція», «якість», «дія», та інших, мислимих як абсолютно об'єктивних, сутностей. Повна об'єктивність існування належить, передусім, індивідуальним речам, і про це ніколи не слід забувати. Тут Ф. Бекон виявився продовжувачем гносеологічної лінії номіналізму, який досяг великого впливу в кінці Середньовіччя, притому особливо в Англії [9, с. 54]. У цю епоху знаходить підтвердження вислів Ф. Бекона про те, що «наука налаштує і направляє розум на те, щоб він відтепер ніколи не залишався в спокої і, так би мовити, не застигав в своїх недоліках, а, навпаки, постійно спонукав себе до дії і прагнув до вдосконалення» [2, с. 134].

Основною ознакою індивіда як людини, за Беконем, є доброта: «Поміж всіх добродієностей доброта є найважливішою, оскільки природа її божественна; без неї людина – лише метушливе, шкідливе та жалюгідне створіння, не краще за плазунів. Схильність творити добро закладена глибоко в природі людській» [10, с. 377, 368]. В Епоху Нового часу філософсько-правове розуміння взаємовідносин людини і суспільства пов'язане з визнанням людини найвищою цінністю суспільного життя. Укорінена в той час думка, що любов людини до самої себе допомагає любові до інших, має дуже давні витоки, адже ще в Біблії сказано про те, що необхідно полюбити ближнього свого як самого себе [11, с. 36].

Основною індивідуалістичних концепцій Бекона є розум людини та любов. Як вважає мислитель, насамперед індивід повинен любити себе, а любов до ближнього є лише похідною від себелюбства. Індивідуалізм Бекона при цьому не переростає в егоїзм, а навпаки, має поміркований характер, ґрунтуючись на засадах альтруїзму, патріотизму та всезагального блага [12, с. 29]. Разом із тим мислитель навчає: «Люди, занадто себелюбні, шкодять суспільству. Обери розумну середину між себелюбством та суспільним обов'язком; будь вірним собі настільки, щоб

не опинитися віроломним по відношенню до інших, особливо перед правителем та батьківщиною. Власна особа – жалюгідна мета для людських прагнень» [10, с. 403]. З точки зору дослідницької парадигми для нас важливо підкреслити, що цей мислитель жодним чином не применшував суспільне благо, а навпаки, відстоював велич суспільного блага перед індивідуальним, діяльним життям перед споглядальним, самовдосконалення особистості перед самозадоволенням. Така позиція дозволила йому підвести під спільний знаменник моральні цінності епікурейців, скептиків і стоїків. На думку Бекона, ні особисте життя людини, ні душевна безтурботність чи безпристрасна споглядальність, ні самозаспокоєність, самообмеження або ж прагнення до індивідуальної насолоди не витримують критики, якщо тільки підійти до цього життя з точки зору критеріїв його суспільного призначення. Тому не випадково для Бекона центральною категорією суспільного блага стало поняття боргу, тобто певних обов'язків і прихильності людини щодо інших людей. У концепції Бекона чітко простежується антропоцентрична теорія, яка склалася в епоху Відродження, однак основним вираженням сутності людини є розум. «Людина – майстер власної долі – повинна вміло користуватися своєю лінійкою та правильно прикладати її, тобто примушувати свій розум визначати значення та цінність усіх речей залежно від того, наскільки вони сприяють досягненню нею власних цілей та щастя, турбуючись про це постійно, а не від нагоди до нагоди» [13, с. 91, 464].

Висновки

Отже, Ф. Бекон виділяє два основних критерії, які стають основою індивідуалістичної концепції. Йдеться про розум та любов. Саме розум як можливість вільно діяти і творити своє життя, як відлік системи цінностей та основа пізнання стає основою новоевропейської раціоналістичної лінії філософсько-правової думки. Для мислителя розум – єдиний шлях підкорити природу та розширити її владу над нею. Саме тому розум і свобода – взаємопов'язані категорії, адже свобода – це активне використання індивідом законів природи для своїх цілей. У свою чергу, наука – це багаж знань, а її завдання – покращити життя людини. Однак, щоб мати бажання накопичувати знання, користуватися розумом, людині потрібний стимул, і цим стимулом є любов – любов до себе, не егоїзм, оскільки філософ розмежує поняття самовдосконалення та самозадоволення.

Список використаних джерел:

1. История философии в кратком изложении / пер. с чеш. И.И. Богута. Москва: Мысль, 1994. 590 с. URL : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000196/index.shtml> (дата звернення: 01.02.2021).
2. Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. / пер. с англ. Г.М. Леоничева. Москва: Мысль, 1971. Т. 2. 376 с.
3. Невзоров М. Ю. Гуманистическая направленность правовой культуры (Социально-философский аспект) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Липецк, 2004. 155 с.
4. История философии : учебное пособие для вузов / А.Н. Волкова, В.С. Горнев, Р.Н. Данильченко и др. ; под ред. В.М. Мапельман и Е.М. Пенькова. Москва: «Изд-во ПРИОР», 1997. 464 с.
5. Бэкон Ф. Великое восстановление наук. *Сочинения* : в 2-х т. Москва: Мысль, 1971. Т. 1. С. 57-83.
6. Бэкон Ф. Новая Атлантида. *Сочинения*. Москва: Мысль, 1977. Т. 2. С. 487-525.
7. Шаповалов В. П. Проблема генезиса человеческой свободы (Философско-методологические аспекты) : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.01. Владивосток, 2003. 196 с.

8. Коромыслов В. В. Сущность человека и проблема всеобщего : автореферат дис. ... кандидата философских наук : 09.00.01. Пермь, 2007. 207 с.
9. Суконкина Е. А. Атомизм в философской онтологии и теории познания : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.01. Нижний Новгород, 2006. 171 с.
10. Бэкон Ф. Сочинения : в 2-х т. / пер. с англ. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Мысль, 1977. Т. 2. 575 с.
11. Мазуренко Е. А. Одиночество как феномен индивидуальной и социальной жизни : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 Архангельск, 2006. 186 с.
12. Шевченко З. В. Індуїдуалізм як складова розвитку демократії : дис. ... канд. юрид. наук : 09.00.03. Київ, 2005. 228 с.
13. Бэкон Ф. Сочинения : в 2-х т. / перевод с англ. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Мысль, 1977. Т. 1. 567 с.
14. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ». 2019. 416 с.

Pavlo Pylypyshyn. The individualistic concept in Francis Bacon's philosophy of law

There was made an attempt in the article to reveal the individualism through the analysis of philosophical and legal heritage of F. Bacon, who was one of the first thinkers of the New Age, who aimed his individualist ideal at future. His philosophical views were formed on the basis of the achievements of humanism and of natural philosophy of the Renaissance, and therefore he believed that the supreme task of science was human domination over the nature and improvement of human life.

It was defined that F. Bacon had presented the issue of human freedom in its relation to nature from a materialistic perspective, as he believed that liberty involved human deprivation of dependence on the natural forces and his domination over the forces of nature. Therefore, human freedom is understood as an intensive use of the laws of nature for their own purposes. To overmaster the natural forces, a person has constantly to improve his intellect with the help of science.

It was determined that F. Bacon singled out two main criteria which formed the basis of the individualist concept. This is mind and love. As the thinker considers, an individual, first of all, should love himself, and love for his neighbors is only a derivative of self-love. Yet, Bacon's individualism does not develop into egoism, but, on the contrary, is modest in scope, based on the principles of altruism, patriotism and the common good. From the perspective of the research paradigm, it is important for us to emphasize that this thinker in no way diminished the public good, but, on the contrary, defended the greatness of public welfare before the individual one. In Bacon's opinion, neither person's private life, nor mental tranquility or impassive contemplation, nor self-complacence, self-restraint or aspiration to individual pleasure do not hold up against the criticism, if only to approach this life in terms of the criteria of its social role.

In Bacon's concept, there can be clearly traced the anthropocentric theory, that developed during the Renaissance, though the main expression of human's essence is mind. Exactly the mind as a possibility to act freely and to create one's own lives, as measurement of value system and basis for cognition became the background of the new European rationalist line of philosophical and legal thought. For the thinker, the mind is the only way to overmaster the nature and extend his power over it. Therefore, mind and freedom are interconnected categories, as freedom is an intensive use by an individual of natural laws for his own purposes. In its turn, science is a wealth of knowledge, and its task is to make human life better. However, a person needs motivation in order to have the desire to gain knowledge and to use the mind, and love is such a motivation – self-love, not selfishness, because the philosopher distinguishes between notions of self-perfection and self-satisfaction.

Key words: individualism, humanism, the New Age, freedom, mind, love, kindness.

